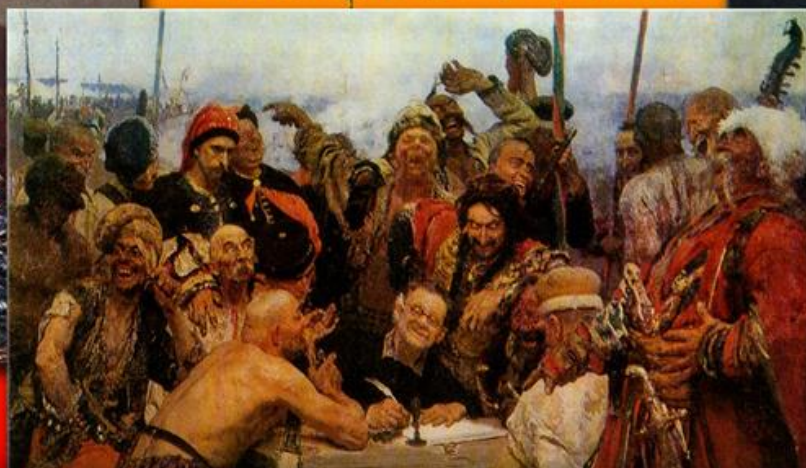
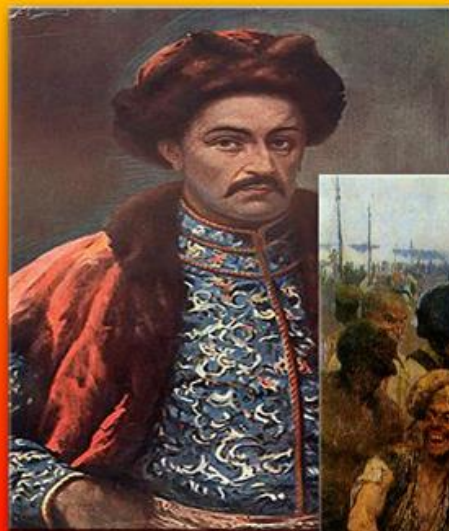

Гоцій В.В.

8

КЛАС

ЗОШИТ

для практичних занять
з історії України

Упорядник: Гоцій Володимир Володимирович вчитель історії вищої кваліфікаційної категорії Шмирківської загальноосвітньої школи I – II ступенів. Наркевицької селищної ради Волочиського району Хмельницької області.

Рецензент: Піонтковський Анатолій Якович вчитель історії вищої кваліфікаційної категорії Бубнівської загальноосвітньої школи I – III ступенів. Наркевицької селищної ради Волочиського району Хмельницької області.

Зошит для практичних занять з історії України. 8 клас

Посібник «Зошит для практичних занять з історії України. 8 клас» розроблений для виконання учнями 8 класу завдань під час проведення практичних занять. Він розроблений згідно нового Державного стандарту (2016) та нової програми з історії (2017). В «зошиті» розроблено 9 практичних занять, в яких відсутні завдання репродуктивного характеру. Натомість, основна увага приділена роботі з атласом та контурною картою, історичними документами, візуальними джерелами. Також, майже до кожного практичного заняття додається робота з навчальними відеороликами, які учні зможуть знайти за допомогою мережі Інтернет. В разі її відсутності навчальні відеоролики можна знайти в додатках.

Даний посібник буде цікавий для вчителів історії під час проведення практичних занять на уроках історії України у 8 класі.

ДОРОГИЙ ДРУЖЕ!

У 8 класі ми продовжимо вивчати історію України, яка є логічним продовженням середньовічної історії України, новим етапом розвитку та предметних компетентностей у вас, учнів. Це другий систематичний курс вітчизняної історії, мета якого — показати особливості розвитку українських земель даного історичного періоду, зокрема процеси становлення і розбудови українських земель у складі іноземних держав, боротьбою українського народу за створення власної держави, виникнення феномену українського козацтва, особливості соціально-економічного становища та структури суспільства на території України, здобутки української культури в XVI—XVIII ст.

«Практикум «Історія України.8 клас» - посібник, який створено з метою раціонального використання часу на уроці та розвитку навичок самостійної та дослідницької роботи.

У зошиті розміщено посилання на інтернет джерела. Це сприяє більшій самостійності учня у дослідженні певного завдання практичної роботи, звичайно, при умові існування підключення до мережі інтернет. Засобами можуть слугувати телефони, смартфони, планшети тощо. Основною умовою роботи з відео-джерелами є наявність в учнів навушників задля того, аби не заважати іншим учням. В разі відсутності підключення до мережі інтернет навчальні відеоролики додаються до практикуму на електронному носії, що дає змогу встановити їх на кожному (в залежності від кількості учнів в класі) ПК. Додатки позначені в алфавітному порядку (великими літерами), в порядку розгляду і умовно їх можна поділити на два види: вище згадані навчальні відеоролики та мапи, які потрібні для виконання завдань на контурних картах. Останні, для зручності розташовані після кожного практичного заняття.

Для успішного виконання практичних занять всі завдання виконуй поетапно.

ЗМІСТ.

1. ПЛАНУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	5
2. Практичне заняття №1: Позначити на контурній карті адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої.....	6
3. Практичне заняття №2: Повсякденне життя представників основних верств українського суспільства XVI – першої половини XVII ст.....	9
4. Практичне заняття №3: Позначити на контурній карті об’єкти, наявність яких свідчить про формування козацького стану (перші Січі, міста – осередки козацтва (Черкаси, Трахтемирів, Чигирин), райони козацьких повстань 1590-х і 1620–1630-х років).....	12
5. Практичне заняття №4: Військове мистецтво, традиції та побут українського козацтва	18
6. Практичне заняття №5: Відобразити на контурній карті перебіг Національно-визвольної війни, зміни територіальних меж Української козацької держави – Війська Запорозького.....	22
7. Практичне заняття №6: Богдан Хмельницький як політик і людина.....	25
8. Практичне заняття №7: Позначити на контурній карті об’єкти, що відображають боротьбу за утвердження козацького устрою і державного суверенітету на теренах України в другій половині XVII – на початку XVIII ст.....	27
9. Практичне заняття №8 Проаналізувати зміст «гетьманських (договірних) статей» (на вибір учителя).....	31
10. Практичне заняття №9 Позначити на контурній карті регіони, що в XVIII ст. зберігали ознаки української державності (територію Гетьманщини, Нової Січі, Слобідської України), землі України, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської монархії внаслідок російсько-турецьких воєн, поділів Речі Посполитої, ліквідації Кримського ханства.....	34
11. ПАМ’ЯТКИ УЧНЯМ ДЛЯ РОБОТИ З ІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ.....	37
12. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	41

ПЛАНУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

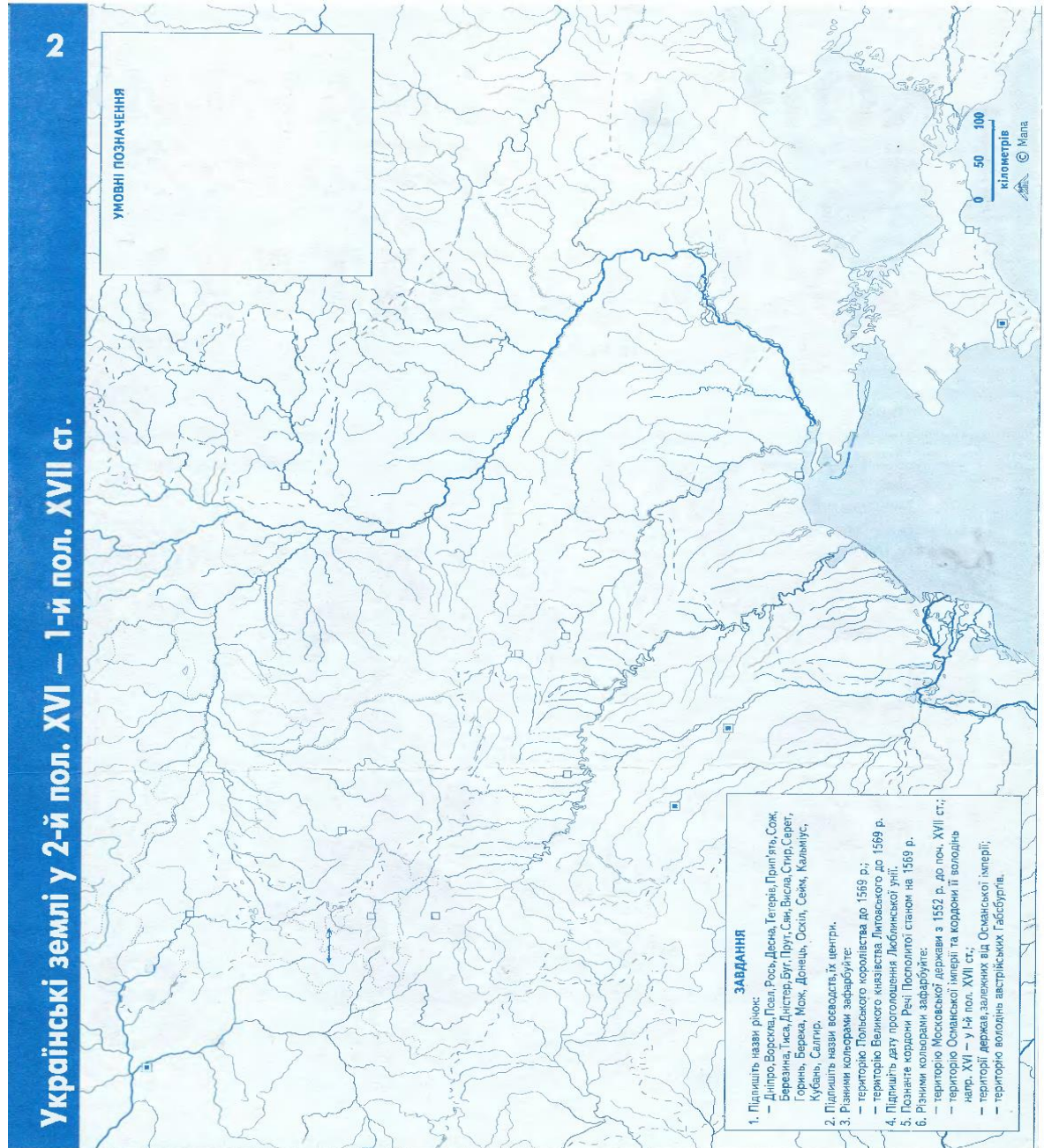
РОЗДІЛ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ	НОМЕР УРОКУ ЗА КАЛЕНДАРНИМ ПЛАНУВАННЯМ	ТЕМА ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ
Розділ 1. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (XVI – I половина XVII ст.)	4	Позначити на контурній карті адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої
	5	Повсякденне життя представників основних верств українського суспільства XVI – першої половини XVII ст.
Розділ 2. СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦТВА (XVI – перша половина XVII ст.)	16	Позначити на контурній карті об’єкти, наявність яких свідчить про формування козацького стану (перші Січі, міста – осередки козацтва (Черкаси, Трахтемирів, Чигирин), райони козацьких повстань 1590-х і 1620–1630-х років)
	18	Військове мистецтво, традиції та побут українського козацтва
Розділ 3. НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ середини XVII ст.	24	Відобразити на контурній карті перебіг Національно-визвольної війни, зміни територіальних меж Української козацької держави – Війська Запорозького
	30	Богдан Хмельницький як політик і людина
Розділ 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА наприкінці 50- х років XVII – на початку XVIII ст.	35	Позначити на контурній карті об’єкти, що відображають боротьбу за утвердження козацького устрою і державного суверенітету на теренах України в другій половині XVII – на початку XVIII ст..
	37	Проаналізувати зміст «гетьманських (договірних) статей» (на вибір учителя)
Розділ 5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ в 20–90-х роках XVIII ст.	47	Позначити на контурній карті регіони, що в XVIII ст. зберігали ознаки української державності (територію Гетьманщини, Нової Січі, Слобідської України), землі України, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської монархії внаслідок російсько-турецьких воєн, поділів Речі Посполитої, ліквідації Кримського ханства

Практичне заняття №1

Позначити на контурній карті адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Речі Посполитої II пол. XVI – першої половини XVII ст

1. Використовуючи карту атласу «Українські землі у II пол. XVI – першій половині XVII ст.» (Додаток А), виконайте наступні завдання:

1. Підпишіть назви річок: Дніпро, Ворскла, Псел, Рось, Прип'ять, Сож, Березина, Тиса, Буг, Дністер, Прут, Сян, Висла, Стир, Серет, Горинь, Берека, Мож, Донець, Оскіл, Сейм, Кальміус, Кубань, Салгир.
2. Підпишіть назви воєводств, їх центри.
3. Різними кольорами зафарбуйте:
 - територію Польського королівства до 1569р;
 - територію Великого князівства Литовського до 1569р.
4. Підпишіть дату проголошення Люблінської унії.
5. Позначте кордони Речі Посполитої станом на 1569 рік.
6. Різними кольорами зафарбуйте:
 - територію Московської держави з 1552 року до початку XVII ст.;
 - територію Османської імперії та кордони її володінь напр. XVI – у I пол. XVII ст.;
 - території держав залежних від Османської імперії;
 - територію володінь австрійських Габсбургів.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

2. Опрацюйте історичний документ, навчальний відеоролик (Додаток Б https://www.youtube.com/watch?v=90WSRSy_lms Люблінська унія.) та дайте відповіді на запитання:

Документ 4

«Українські й білоруські магнати... не йшли на зближення з Польщею, їх стримував страх втрати зверхності політичного становища в державі. ...Але найбільше їх лякало окатоличення, якого зазнала Галичина». (Швидько Г. К. Історія України. XVI–XVIII ст. — К.: Генеза, 1997. — С. 4)

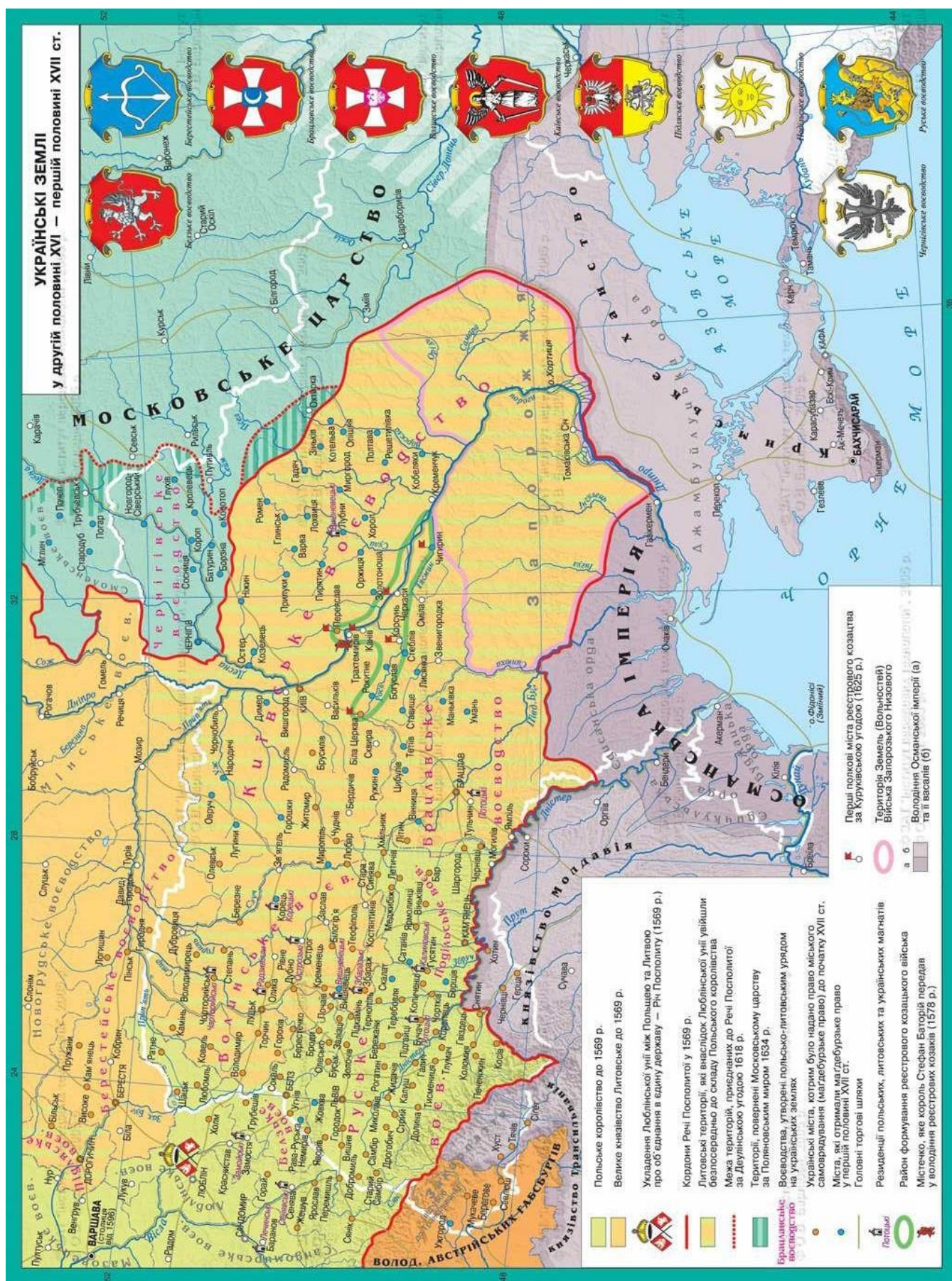
Документ 5

«Зацікавленість унією виявляли й українські шляхтичі. Вони думали, що в об'єднаній державі можна буде краще налагодити оборону від турецько-татарських нападів і покласти край шляхетським наїздам на польсько-українському прикордонні. Українська шляхта хотіла поліпшити умови торгівлі з країнами Західної Європи, а шляхи торгівлі проходили через Польщу». (Сас П. М. Історія України. XVI–XVIII ст. — Львів: Дивосвіт, 2001. — С. 16)

1. Порівняйте зміст джерел і з'ясуйте, чи однаковою була позиція українських магнатів та української шляхти щодо питання про об'єднання Польщі та Литви. Чому?

2. Висловіть власну думку, як Люблінська унія вплинула на розвиток українських земель?

1. _____

Практичне заняття №2
Повсякденне життя представників основних верств українського
суспільства XVI – першої половини XVII ст

I. Робота з візуальними джерелами.

1

2

3

4

1. До якого стану належали особи, зображені на малюнках? _____

2. Чому ви так вирішили? _____

II. Використовуючи Додаток В – карту_ «Господарство і культура українських земель у XVI - першій половині XVII ст.», випишіть:

1. Міста з населенням понад 10 тис. населення 2. 5 міст, що отримали Магдебурзьке право до XVI ст.. 3. Основні господарські заняття українського населення	1. Міста з населенням 5-10 тис. населення 2. 5 міст, що отримали Магдебурзьке право у XVI ст.. 3. Основні господарські заняття козаків

III. Робота з документом:

Гійом Левассер де Боплан з «Опису України» 1651 року

Тутешні селяни заслуговують на співчуття. Вони мусять працювати власноруч і зі своїми кіньми три дні на тиждень на користь свого пана, а також сплачувати йому, залежно від наділу, який тримають, певну кількість буассо (міра ваги) зерна, багато каплунів, курей, гусей і курчат перед Великоднем, Трійцею і Різдвом. Крім того, повинні возити дрова для потреб свого пана та виконувати тисячі інших повинностей, не кажучи про гроші, які пани від них вимагають, а також збирають десятину з баранів, свиней, меду, всіляких плодів, а кожного третього року — третього вола.

Але й це не найважливіше, оскільки пани мають необмежену владу не тільки над їхнім майном, але й над їхнім життям; Тому як трапляється, то ці бідні селяни потрапляють у повну залежність до злих панів та опиняються ще в жалюгіднішому стані, ніж каторжани на галерах. Таке рабство й призводить до того, що багато хто тікає, а найвідважніші з них подаються на Запорожжя...»

1) Перерахуйте види селянських зобов'язань перед панами

2) Як селяни боролися зі своїм становищем?

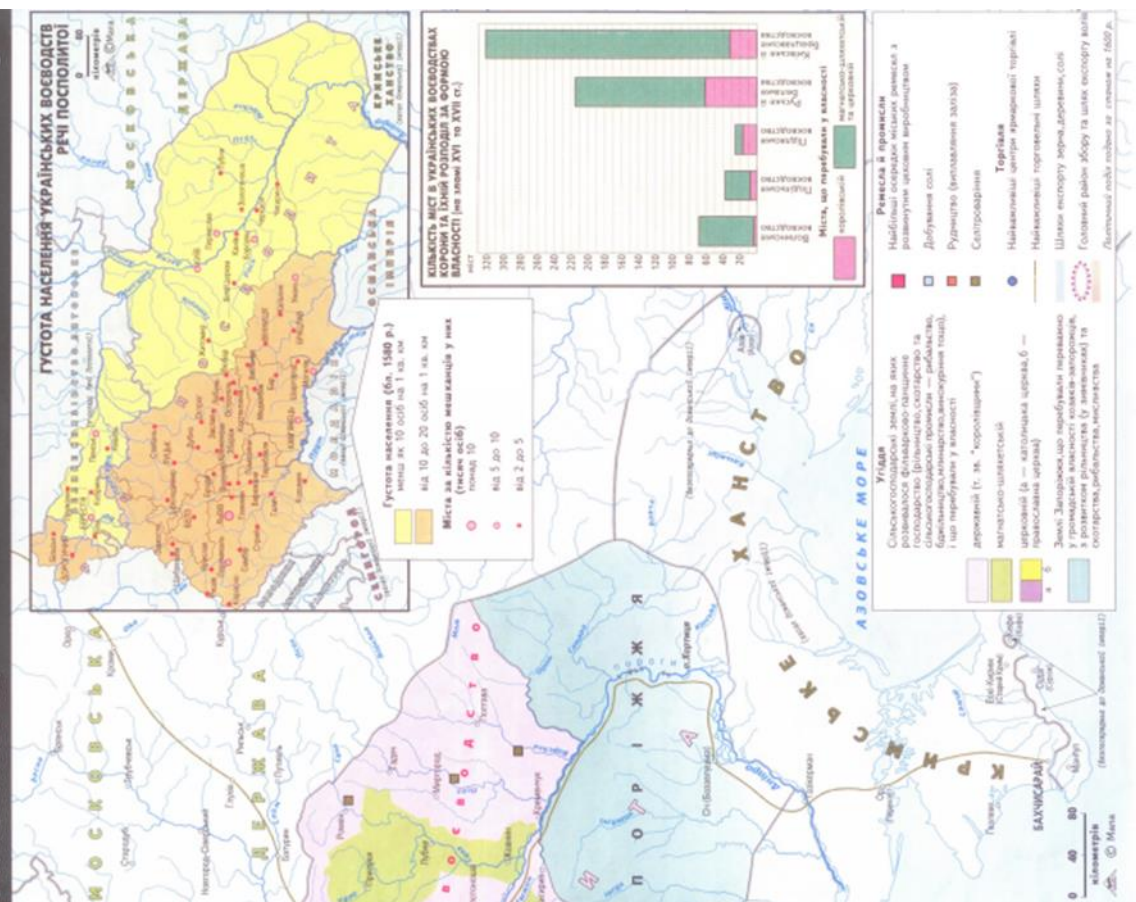
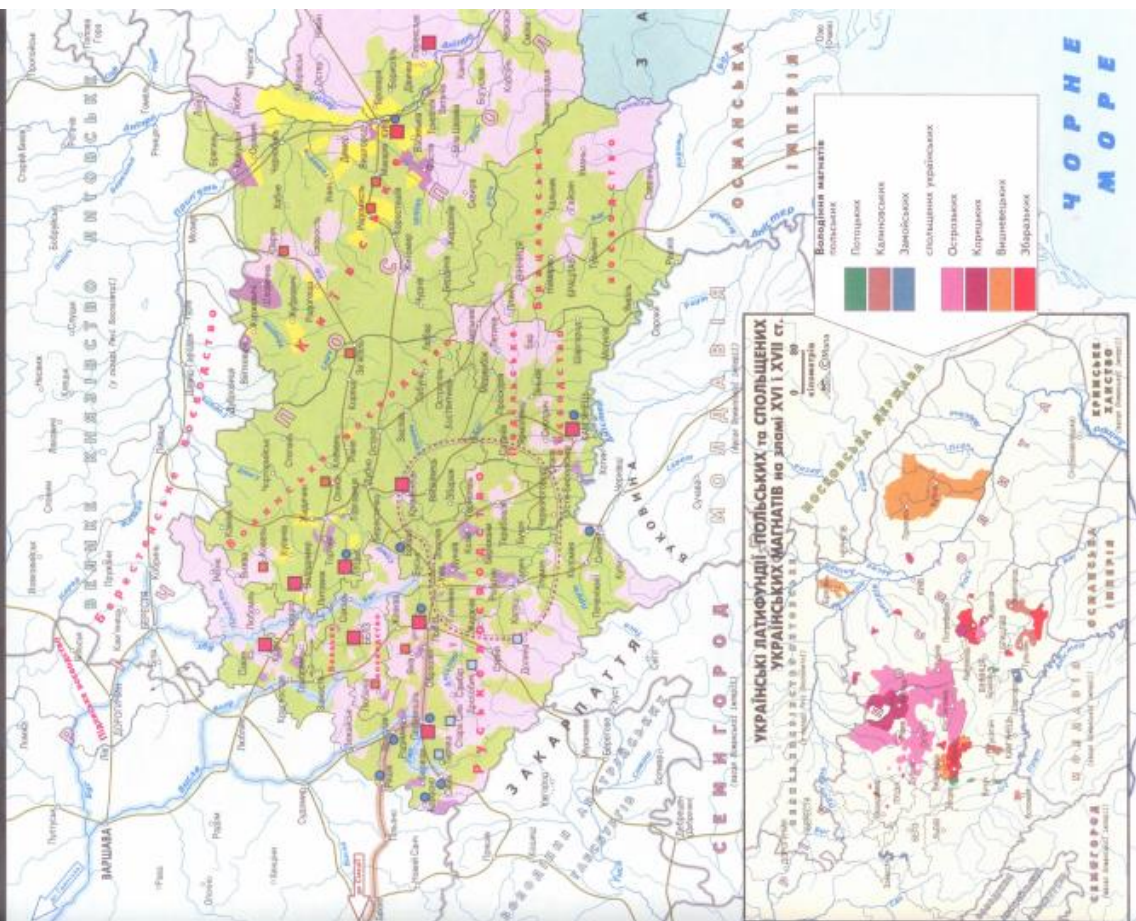
1. _____

2.

За допомогою тексту підручника та навчального відеоролика Соціальна структура

III. За допомогою тексту підручника та навчального відеоролика Соціальна структура українського суспільства в XVI ст (Додаток Г https://www.youtube.com/watch?v=-mxLcgfhk_U&t=61s) дайте характеристику основним станам українського суспільства в XVI ст..

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

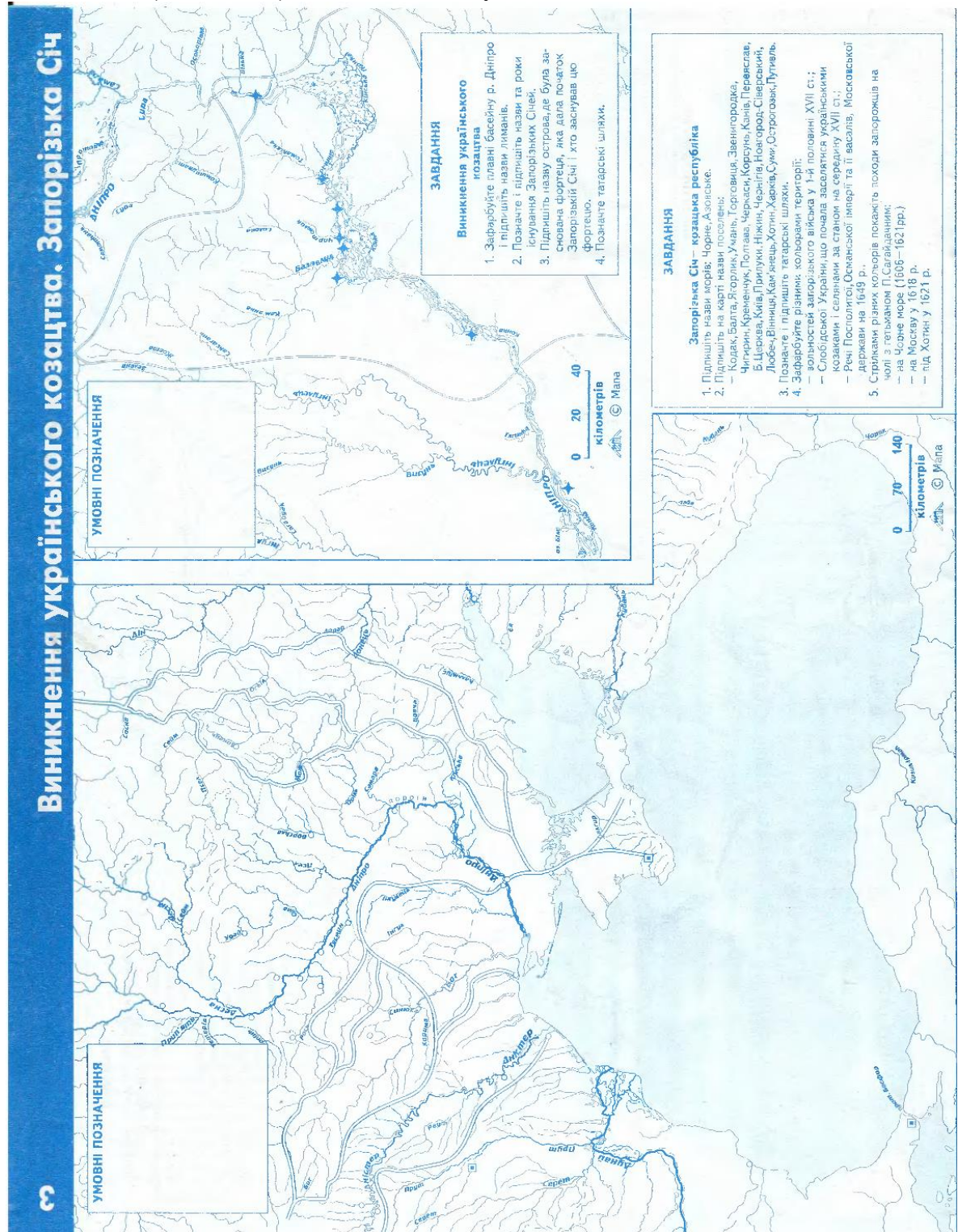
Практичне заняття №3:

Позначити на контурній карті об'єкти, наявність яких свідчить про формування козацького стану (перші Січі, міста – осередки козацтва (Черкаси, Трахтемирів, Чигирин), райони козацьких повстань 1590-х і 1620–1630-х років)

1. Використовуючи карту атласу «Запорізька Січ у XVI – першій половині XVII ст.» (Додаток Д), виконайте наступні завдання:

- 1). Підпишіть назви морів: Чорне та Азовське.
- 2). Підпишіть на карті назви поселень: Кодак, Балта, Ягорлик, Умань, Торговиця, Звенигородка, Полтава, Черкаси, Корсунь, Канів, Переяслав, Б.Церква, Київ, Прилуки, Ніжин, Чернігів, Новгород-Сіверський, Любеч, Вінниця, Кам'янець, Хотин, Харків, Суми, Острозьк, Путивль.
- 3). Позначте і підпишіть татарські шляхи.
- 4). Зафарбуйте різними кольорами території:
 - вольностей запорозького війська у I-й пол. XVII ст.;
 - Слобідської України, що почала заселятися козаками і селянами за станом на сер. XVII ст.;
 - Речі Посполитої, Османської імперії та її васалів, Московської держави на 1649 рік.
- 5). Стрілками різних кольорів покажіть походи запорожців на чолі з П. Сагайдачним:
 - на Чорне море (1606 – 1621рр.);
 - на Москву (1618р.);
 - на Хотин (1621р.).

**УМОВНІ
ПОЗНАЧКИ**

2. Використовуючи карту атласу «Козацькі повстання проти Польщі наприкінці XVI – у 20-х – 30-х рр. XVII ст.» (Додаток Е), виконайте наступні завдання:

1). Підпишіть назви поселень через які пройшли козацькі загони К.Косинського, С.Наливайка та польські каральні загони.

2). Стрілками різних форм та кольорів позначте напрямки рухів:

- загонів К.Косинського у грудні 1591р., у червні 1592 – лютому 1593р.;

- польського війська проти загонів Косинського;

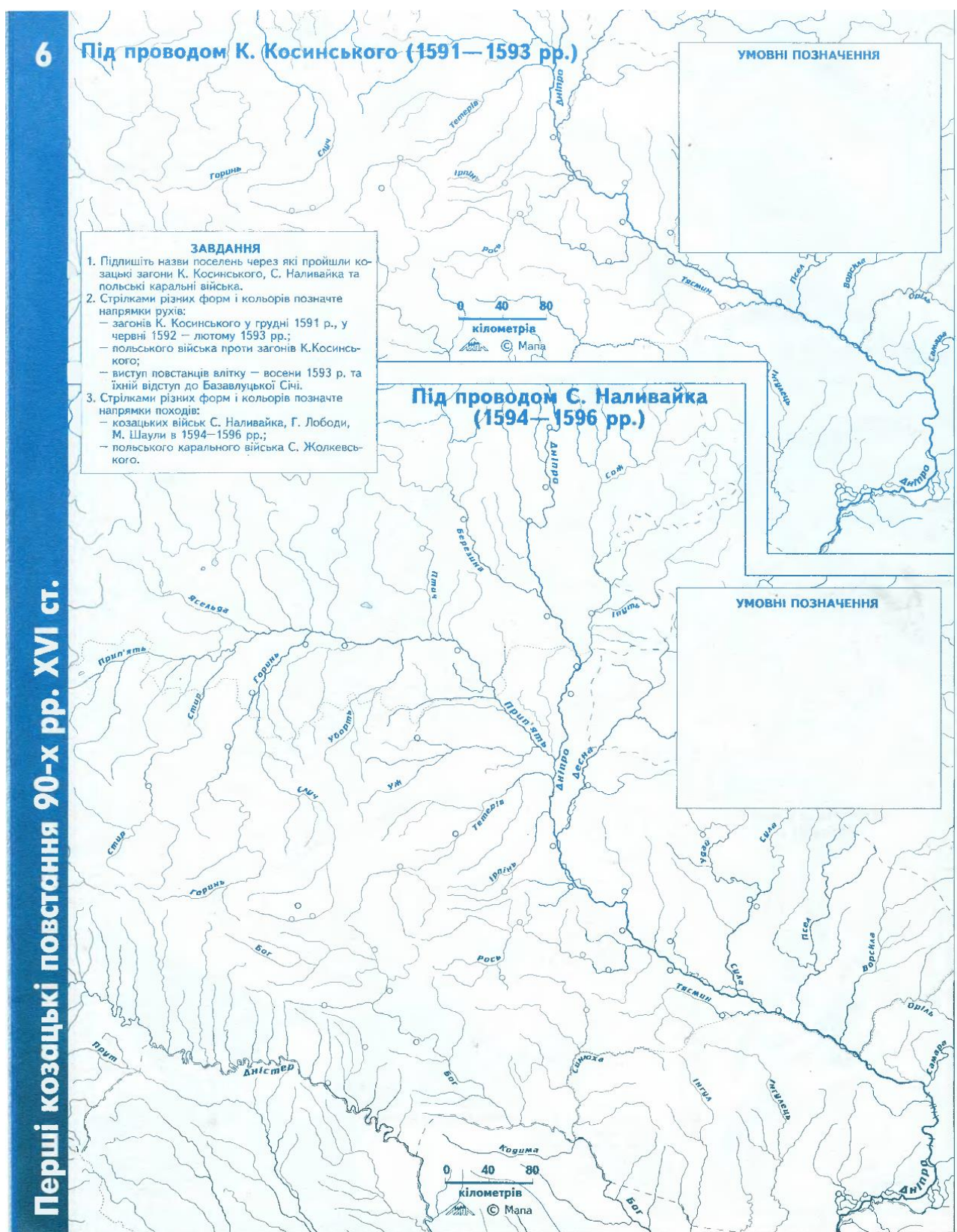
- виступ повстанців восени 1593р. та їх відступ на Базавлуцьку Січ.

3). Стрілками різних форм та кольорів позначте напрямки походів:

- козацьких військ С.Наливайка, Г.Лободи, М.Шаули у 1594 – 1596 рр.,

- польського карального війська С. Жолкевського.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

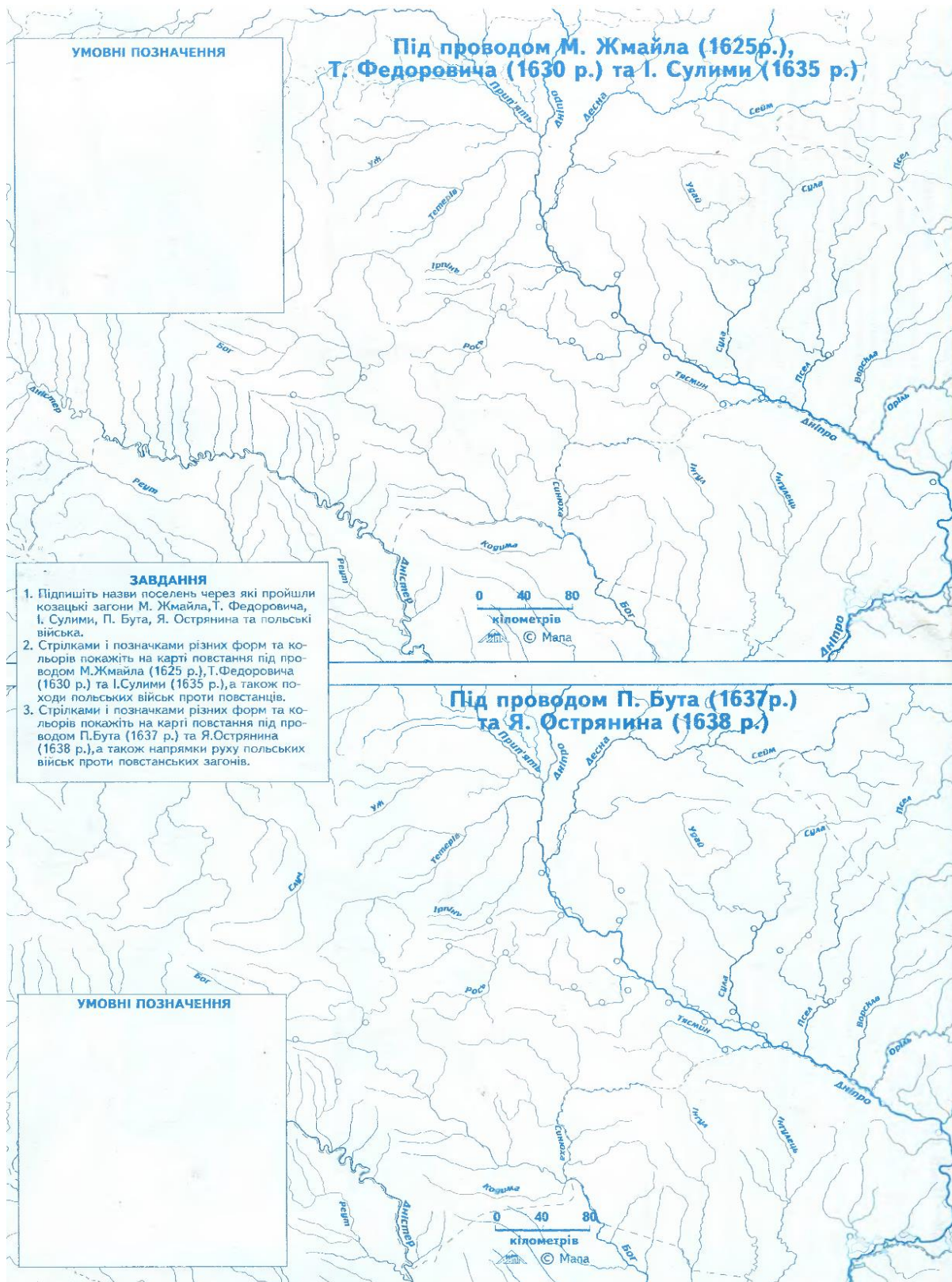
3. Використовуючи карту атласу «Козацькі повстання проти Польщі наприкінці XVI – у 20-х – 30-х рр. XVII ст» (Додаток Є), виконайте наступні завдання

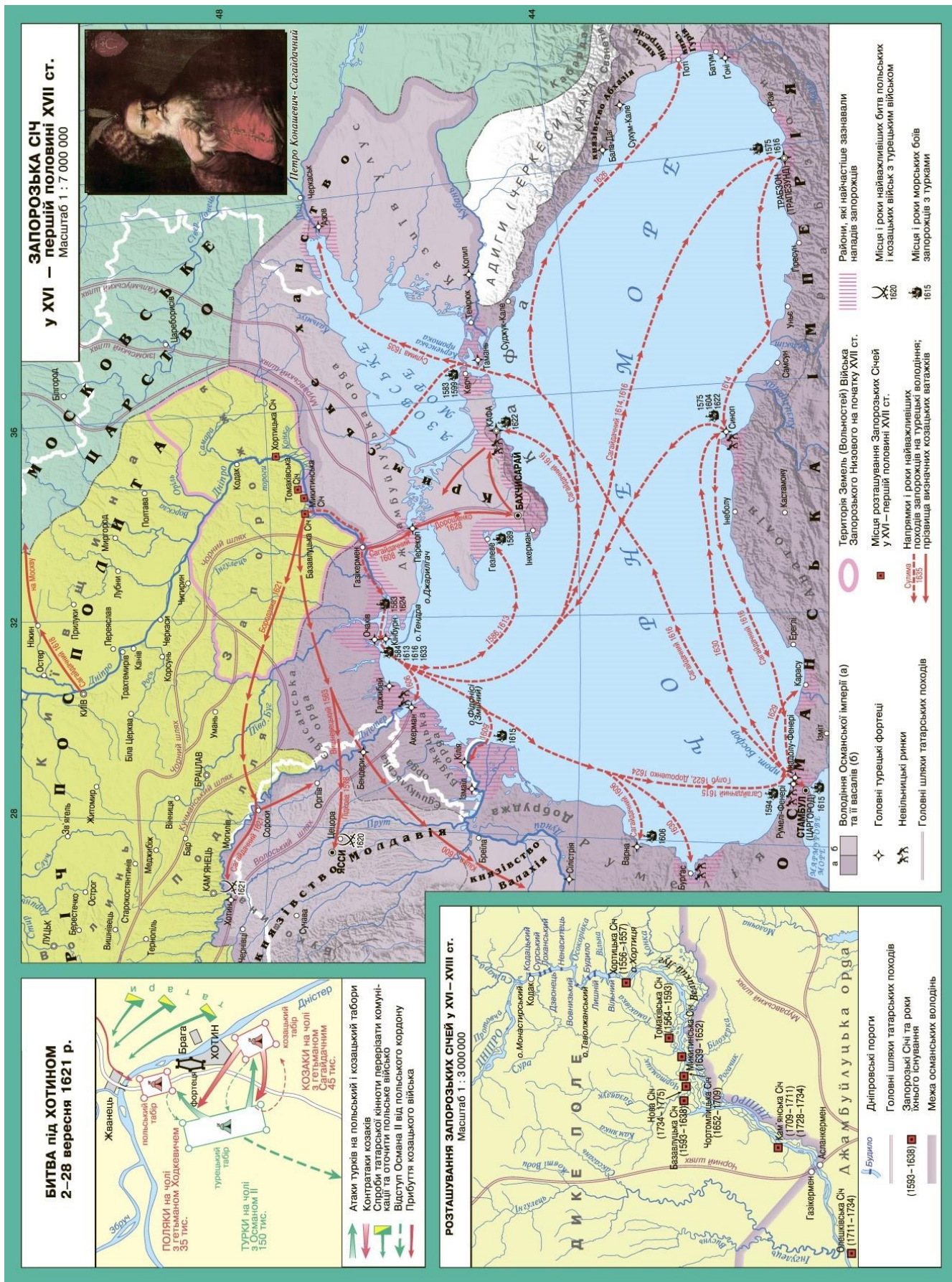
1). Підпишіть назви поселень через які пройшли козацькі загони М.Жмайла, Т.Федоровича, П.Бута, І.Сулими, Я.Остряниці та польські війська.

2). Стрілками різних форм та кольорів позначте на карті повстання під проводом М.Жмайла (1625р), Т.Федоровича (1630р.), І.Сулими (1635р.), а також походи польських військ проти повстанців.

3). Стрілками різних форм та кольорів позначте на карті повстання під проводом П.Бута (1637р.) та Я.Остряниці (1638р.), а також походи польських військ проти повстанців.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

6

КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ ПРОТИ ПОЛЬЩІ НАПРИКІНЦІ

1 ПІД ПРОВОДОМ К. КОСИНСЬКОГО (1591–1593 рр.)

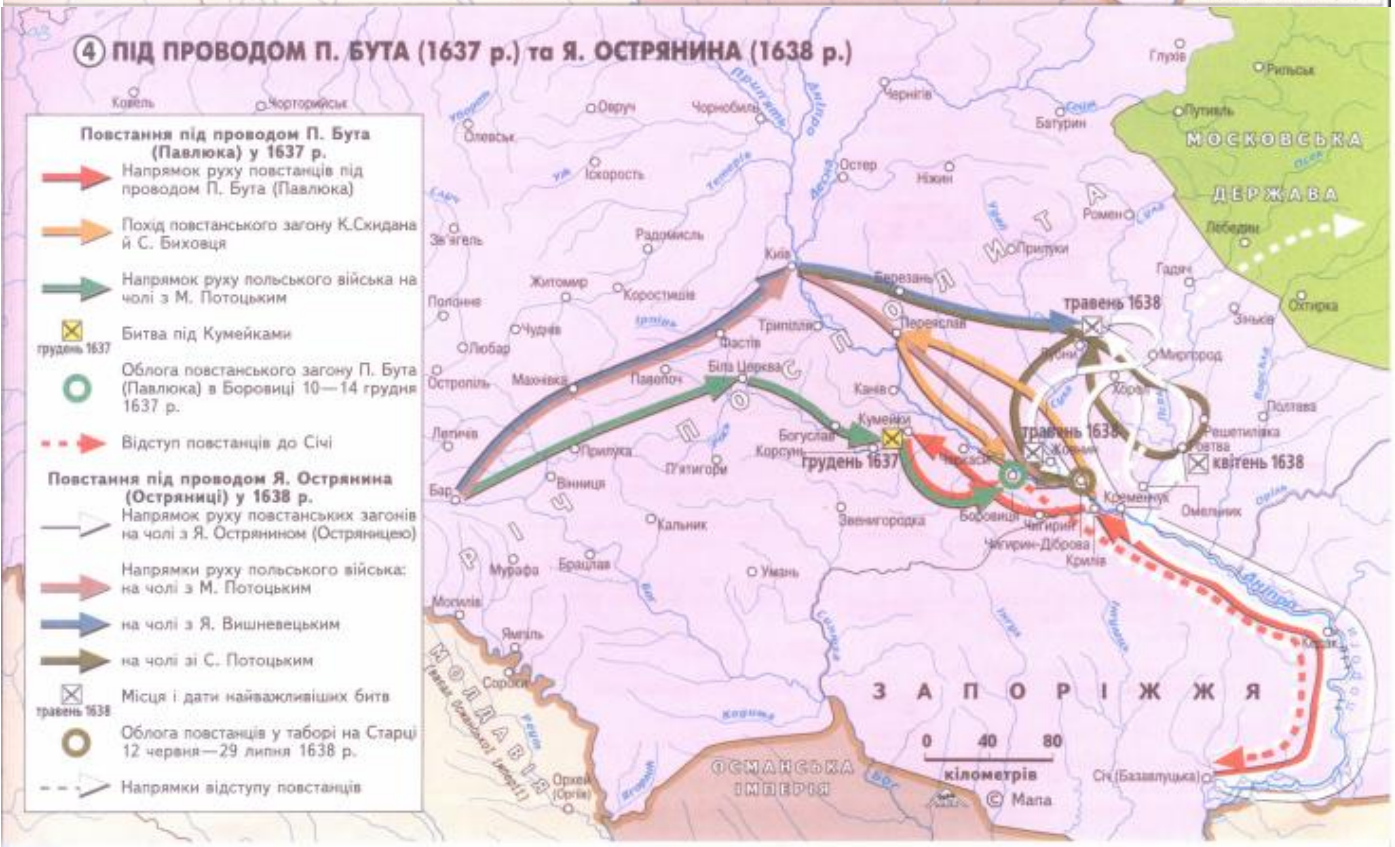
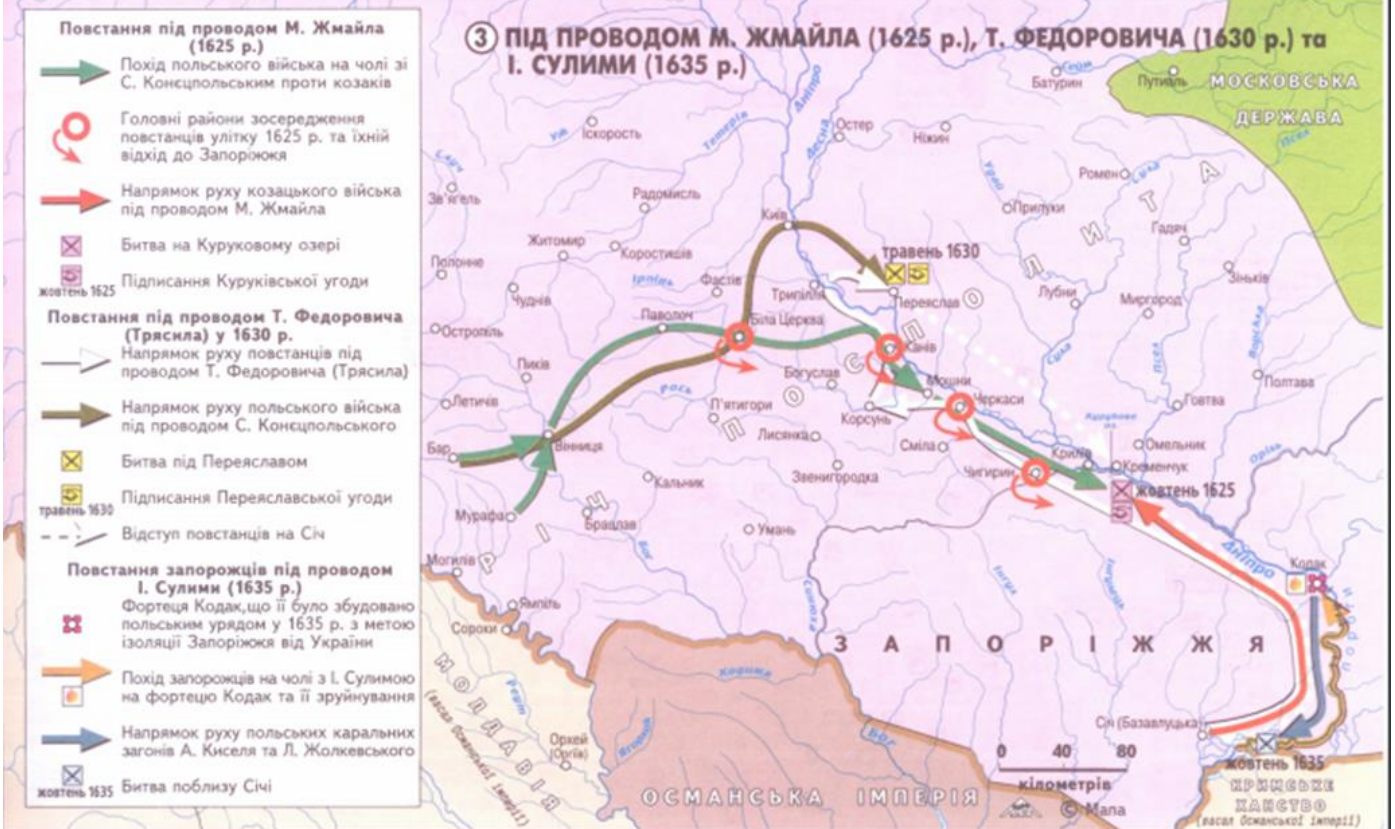

2 ПІД ПРОВОДОМ С. НАЛИВАЙКА (1594–1596 рр.)

XVI ст. та у 20–30-і рр. XVII ст.

7

...Особливо на Січі цінилася освіта. В школі навчалося біля 80-ти школярів, серед яких були дорослі і діти. Вони вчилися читанню, співів і письма; мали особливий, але схожий на все військо громадянський устрій; обирали двох отаманів – одного для дорослих, другого для дітей. Головним вчителем був уставник, який крім прямих обов'язків дбав про здоров'я хлопчиків, сповідав і причащав хворих. Начальними предметами були грамота, молитва, закон Божий і письмо. Освіта передбачала формування у молоді, крім якостей лицарської честі, певної системи доблесті та звичаїв, а саме: - готовності боротися до загину за волю, честь і славу України; - нехтування небезпекою, коли справа стосується нещастя рідних, друзів, побратимів; ненависть до ворога, прагнення визволити рідний край від чужих зайд-завойовників; - здатність відстоювати рідну мову, культуру, право бути господарем на власній землі; - героїзм, подвижництво у праці та в бою в ім'я свободи і незалежності України ...;

...В звичайні святкові дні запорозькі козаки нерідко розважали себе кулачними боями: для цієї мети вони збиралися ввечері на січову площу, розділялися на команди, з яких одна складалася з верхніх, інша – з нижніх куренів, і вступали в бій; у цих боях вони нерідко озлоблялися до того, що наносили один одному страшні каліцтва...»;

Із праці О. Апанович «Побратимство у запорозьких козаків»

Серед січовиків був поширений звичай «побратимства», корені якого сягають у первіснообщинний період історії людства.

Два одиноких запорожця укладали між собою «вічний союз» про взаємне піклування. Вони зобов'язувались вчасно поспішати на допомогу один одному, відводити несподівану небезпеку, визволяти і навіть жертвувати життям один заради одного, якщо це буде необхідно.

Присягу на взаємну вірність і відданість до скону вони скріплювали своє рідним ритуалом: тримаючи чашу побратимства обіруч, пили з неї...

Щоб дружба мала силу закону, побратими йшли до церкви й тут у присутності священика давали «заповітне слово» Потім побратими ставили власноручні підписи, слухали молитву або відповідне місце з Євангелія, дарували один одному хрести й ікони, тричі цілувалися і виходили з церкви наче рідними братами до кінця життя.

...Побратимство надавало великої сили. Воно було однією з таємних причин їх непереможності.».

Завдання. Уважно прочитайте уривки з документів і дайте відповіді на запитання, обговоривши їх у парах, групах. Занотуйте висновки у зошиті.

1. Якими були основні заняття козаків та як саме вони ними займалися?
2. Якими були особливості козацького побуту на січі?
3. У чому, на вашу думку, полягав головний сенс обряду побратимства?
4. Що ви дізналися про інші звичаї козаків?

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

6. Опрацюйте історичний документ, перегляньте навчальний відеоролик (Додаток Ж https://www.youtube.com/watch?v=qL1Vg0F_qcw&t=10s «Військове мистецтво козаків») та дайте відповіді на запитання:

Із праці О. Апанович «Військове мистецтво українського козацького війська»

Козацьке військо виступало в похід на заклик гетьманського універсалу.

У близькі походи йшли без обозу, із самими саквами та юквами (спорядженням), а в далекі — зі значною кількістю возів, їх могло бути до 10 тисяч. Як свідчать сучасники, козацькі похідні вози були досить легкі, невеликі. На десять козаків звичайно брали один віз. Крім обозу, на возах перевозили ще й гармати. У похід військо виступало по два-три полки в ряду, попереду кожного полку йшла музика, а за нею несли полковий прапор. Звичайно на чолі полку йшов полковник, у середині — хорунжий, а позаду — курінні отамани.

На ворожій території попереду їхав верхи або йшов пішки охоронний загін, який виконував і функцію розвідки, організовував сторожі або гати (дорогу через болото).

Військо рушало в путь зі своїми священиками, нерідко возило із собою і похідну церкву. З військом йшли також лікарі, цирульники, знахарі. Під час бою вони перебували поруч, надаючи медичну допомогу пораненим...

Під час походу, особливо морського, дотримувалася найсуворіша дисципліна... до порушників військовий суд застосовував різноманітні покарання.

В основі козацької тактики лежала універсальна бойова підготовка, маневреність, мобільність і динамічність. Раптові напади, засідки, нічні рейди були головними рисами запорозької тактики.

Вдень козаки відволікали увагу ворога малими боями, щоб уночі атакувати його, зненацька заскочивши в пільмі. Особливо часто вони робили засідки в лісі...

У польових боях козаки завжди намагалися оточити ворога, вдаючись до складного тактичного маневру — охоплення противника з флангів і вихід у його тил. У фронтальні атаки кидалися з холодною ручною зброєю після рушничного обстрілу або артилерійської підготовки...

У сутичках з окремими татарськими загонами запорожці після попередньої нетривалої стрілянини переходили до рукопашного бою... Свої раптові концентровані удари по ворогові козаки завдавали, використовуючи особливості місцевості: стрімкі береги річок, яри тощо...

Козацька стратегія мала яскраво виражений активний, наступальний характер.

Стратегічно Військо Запорозьке перевершувало феодальні армії Європи, які дотримувалися стратегії позиційної, оборонної, пасивної війни. Стратегія концентрованого удару була головною рисою козацького військового мистецтва. Козаки добивалися перемоги переважно в польових битвах...

Західноєвропейські армії, на відміну від козацької, використовували оборону та облогу фортець і ухилялися від битви, оскільки польові битви завдавали втрат найманим військам, які дорого оплачувалися...

Запорозьке військо часто застосовувало резерв, яким козаки морально пригнічували ворога й добивалися перелому в битві на свою користь...

У стратегічних планах козацького війська періоду визвольних війн кінця XVI — першої половини XVII ст. враховувалася активна участь у боротьбі селян і міщан. Високі моральні якості козаків були зумовлені ще й справедливим характером їхньої боротьби...

...Козаки поділялися на три роди військ: піхоту, кінноту і артилерію. Піхота виконувала три функції: частина складала гарнізон; частина займала пости; частина або вела війну в воєнний час, або займалася рибальством та звіроловством в мирний час. Жоден кінний загін не виступав у похід без артилерії. В Січі було постійно 50 гармат. Однак головною рушійною силою січовиків було кінне військо. Кінь був необхідним для стрімкого походу і для блискавичної атаки на ворога. Кращих коней розводили у власних степах...

... Чи повірив би хто-небудь, що вже в 1516 році наші козаки користувалися примітивними ракетами? В історії є записаний бій козаків із татарами над річкою Дінцем. Татарський провідник Мелік-Гирей, за азіатським звичаєм, оточив козацьке військо із трьох боків і почав напад. Козаки під проводом гетьмана Ружинського зустріли ворожий тиск вогнем із мушкетів і гармат і сильно поразили ворога. Коли татари почали відходити, гетьман наказав своїм не рухатися з місця – неначе вони вміють тільки боронитися, а не атакувати. Татари, побачивши, що козаки не наступають, відступили в степ і стали там великим табором. Уміжчасі козаки, відпочивши, виступили опівночі у похід. На світанку вони зблизилися до татарського табору. Гетьман вислав загін кінноти із заздалегідь наготовленими ракетами, щоб кинути між коней. Кіннота наскочила на татарське становище, запалила ракети, кинула між татарські коні і зробила серед них велике замішання – переполюх. Коні бігали по таборі і топтали й волочили своїх же вершників. За той час гетьманове військо стріляло з мушкетів і гармат, напало на табір, побито татар, і обтяжене здобиччю вернулося на свою землю.

Ці козацькі ракети були з паперу, на довгих списках. Коли їх підпалено, вони страшно шипіли і летіли, лишаючи по собі струї диму. У гільзу з добрячого грубого паперу було вкладено 6 мішечків пороху так, що ракети стрибали по землі і кожна з них вибухала по 6 разів...»

Запитання до документів

1. Як організовували воєнний похід козаки?
2. Що ви дізналися про козацькі бойові порядки за матеріалом?
3. Яку тактику застосовували козаки на полі бою?
4. Чим козацька стратегія відрізнялася від західноєвропейської?

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Практичне заняття №5:

Відобразити на контурній карті перебіг Національно-визвольної війни, зміни територіальних меж Української козацької держави – Війська Запорозького

1. Використовуючи карту атласу «Козацька Держава за гетьмана Б. Хмельницького в 1648 – 1657 роках» (Додаток 3), виконайте наступні завдання:

- 1). Обведіть кордони та підпишіть назви держав і їхніх столиць, що межували з Гетьманською Україною в сер. XVII ст..
- 2). Зафарбуйте територію Московської держави, підпишіть назви міст.
- 3). Позначте і підпишіть назви поселень через які проходило військо Б.Хмельницького.
- 4). Стрілками різних форм та кольорів позначте напрямки походів війська Б.Хмельницького у 1648 та 1649 рр..
- 5). Позначте місця та дати де відбулися найважливіші битви та облоги міст військами Б.Хмельницького.
- 6). Стрілками чорного кольору різної форми позначте дії польських військ у 1648р. та 1648 – 1649рр..
- 7). Позначте і підпишіть м.Зборів і поруч з ним дату підписання Зборівського договору.

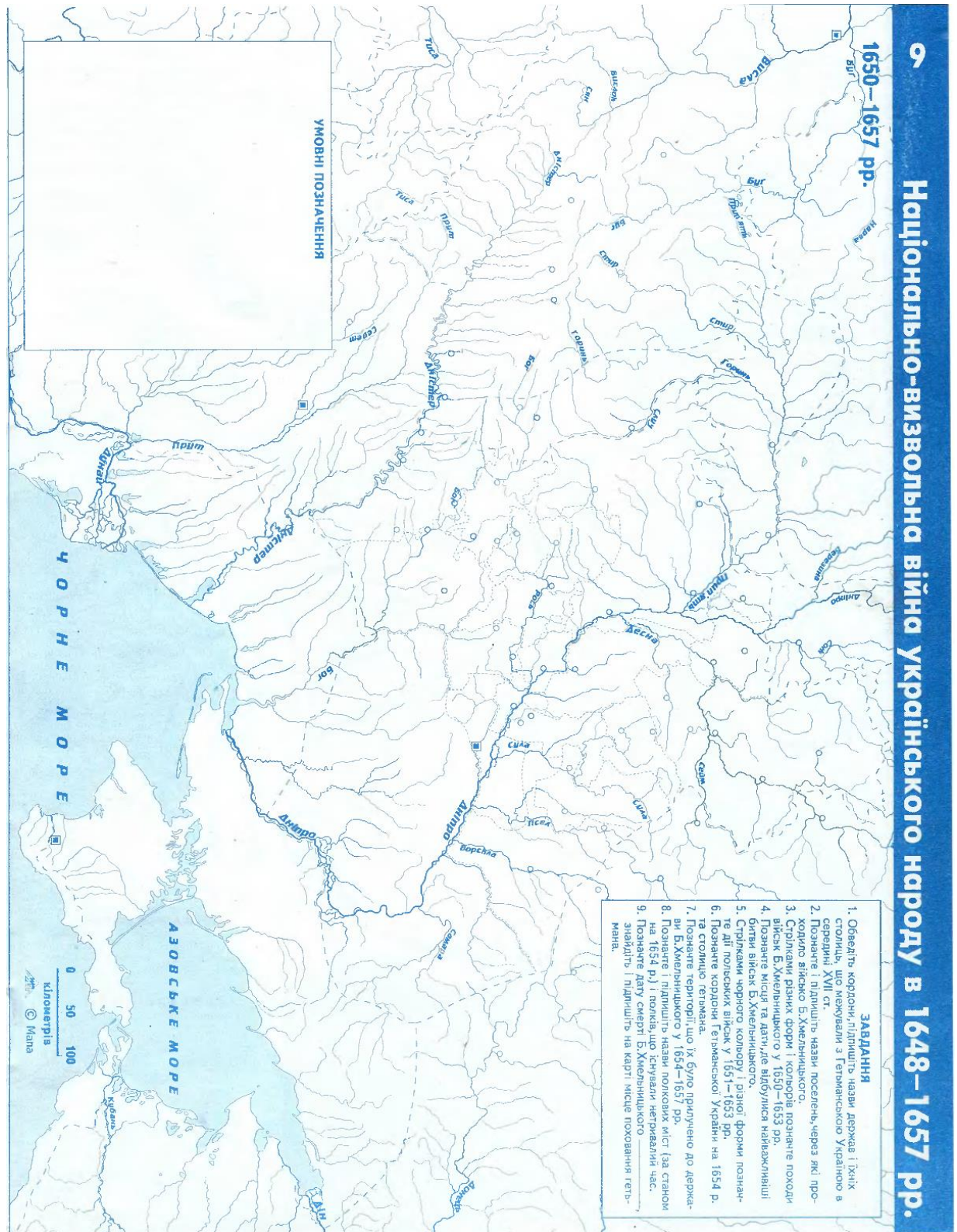
УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

2. Використовуючи карту атласу «Козацька Держава за гетьмана Б. Хмельницького в 1648 – 1657 роках» (Додаток 3), виконайте наступні завдання:

- 1). Позначте і підпишіть назви поселень через які проходило військо Б.Хмельницького.
- 2). Стрілками різних форм та кольорів позначте напрямки походів війська Б.Хмельницького у 1650 - 1653 рр..
- 3). Позначте місця та дати де відбулися найважливіші битви військ Б.Хмельницького.
- 4). Стрілками чорного кольору різної форми позначте дії польських військ у 1651 – 1653рр..
- 5). Позначте кордони Гетьманської України на 1654 р. та столицю гетьмана.
- 6). Позначте території що їх було прилучено до держави Б.Хмельницького у 1654 – 1657 рр..
- 7). Позначте і підпишіть назви полкових міст (станом на 1654р.) і полків, що існували нетривалий час.
- 8). Позначте дату смерті Б.Хмельницького, знайдіть і підпишіть місце поховання гетьмана.

УМОВНІ
ПОЗНАЧКИ

Дата: _____

Оцінка _____

Практичне заняття №6:
Богдан Хмельницький як політик і людина...

- 1. Поясніть, як ви розумієте наведені висловлювання українських істориків. Чи поділяєте ви їхню оцінку діяльності Б. Хмельницького? Обґрунтуйте свою точку зору.**
- 1) Великий рух народний, піднятий Хмельницьким, дав новий лад усій східній Україні-Гетьманщині. (М. Грушевський)
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- 2) Він... завдав аристократичному устрою Польщі такого удару, після якого цей устрій вже не міг триматися у моральній силі. (М. Костомаров)
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- 3) Хмельницький став керівником Визвольної війни завдяки тому, що здобув довір'я мас. Він ріс і жив серед козацтва, розумів його прагнення й інтереси. Народні маси зустріли Хмельницького з цілковитим довір'ям, розуміючи, що він є справжнім захисником їх інтересів. (І. Крип'якевич)
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- 4) Він повадився так, наче був монархом суверенної держави, й розвинув широку дипломатичну акцію на міжнародному полі для зміцнення свого становища. (Д. Дорошенко)
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- 5) Він уперше протягом XIV—XVII ст. спромігся спрямувати енергію народу на розбудову соборної держави і виборення незалежності, а також сформулював наріжні принципи державної ідеї, що стала знаменом визвольних змагань українців наступних століть. (В. Смолій, В. Степанков)
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

2. Працюємо з портретами історичних діячів.

1) Назвіть історичних діячів зображених на портретах.

2) Який із них є зайвим і чому? Дайте пояснення.

1

2

3

4

1) _____

2) _____

3. Переглянувши відео (Додаток II <https://www.youtube.com/watch?v=cb81cNzILsA> Козацька звитяга. Випуск №34. Історія. Богдан Хмельницький) Доведіть справедливість твердження, що гетьман Богдан Хмельницький був видатним державним діячем.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Практичне заняття №7:

Позначити на контурній карті об'єкти, що відображають боротьбу за утвердження козацького устрою і державного суверенітету на теренах України в другій половині XVII – на початку XVIII ст.

1. Використовуючи карту атласу «Гетьманська Україна за Петра Дорошенка 1665 – 1676 рр.» (Додаток І), виконайте наступні завдання:

- 1). Проведіть кордон держави, яку об'єднав гетьман П.Дорошенко в червні 1668 – березні 1669 рр. та підпишіть її столицю.
- 2). Позначте межі полків та полкові міста.
- 3). Різними кольорами позначте:
 - територію Західного Поділля, захопленого Туреччиною в 1672р.;
 - територію Правобережжя на яку поширювалась влада П.Дорошенка у 1672 – 1676 рр..
- 4). Різними кольорами зафарбуйте територію України, що відійшла за Андрусівським перемир'ям 1667 р.:
 - до Московської держави;
 - до Польщі;
 - під подвійний гніт Московської держави та Польщі.
- 5). Зафарбуйте територію Слобідської України, яка заселялась українцями.

УМОВНІ
ПОЗНАЧКИ

2. Використовуючи карту атласу «Гетьманська Україна за Івана Мазепи 1687 – 1709р.» (Додаток І), виконайте наступні завдання:

1). Позначте межі полків, підпишіть назви полкових центрів та столицю гетьмана І.Мазепи.

2). Різними кольорами зафарбуйте території:
- Гетьманщини у 1687 – 1704рр.;
- що їх було приєднано Мазепою у 1704 р..

3). Заштрихуйте район козацького повстання під проводом Семена Палія (1702 – 1704рр.).

4). Стрілками і позначками різних форм і кольорів позначте:

- похід українських військ І.Мазепи на Правобережжя та Західну Україну (1704 – 1706 рр.);
- наступ шведських військ 1708 – 1709 рр.;
- дії російських військ (1708 – 1709 рр.) та знищення ними Батурина;
- рік битви під Полтавою;
- відступ шведських військ Карла XII та Івана Мазепи;
- місце і рік смерті Івана Мазепи.

13

Українські землі наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

Додаток І

Додаток І

Практичне заняття №8

Проаналізувати зміст «гетьманських (договірних) статей» (на вибір учителя)

1. Опрацюйте історичне джерело, перегляньте навчальний відеоролик (Додаток Й <https://www.youtube.com/watch?v=k9bdARLFWzw> Статей Богдана Хмельницького або Березневих статей 1654 р. з Москвою не існує.) та дайте відповідь на запитання.

ДОКУМЕНТ. ЖАЛУВАЛЬНА ГРАМОТА ЦАРЯ ОЛЕКСІЯ МИХАЙЛОВИЧА ВІЙСЬКУ ЗАПОРОЗЬКОМУ ВІД 27 БЕРЕЗНЯ 1654 Р. НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЙОГО ПРАВ І ВОЛЬНОСТЕЙ.
Ми, великий государ, наша царська величність, підданого нашого Богдана Хмельницького, гетьмана Війська Запорозького, і все нашої царської величності високою рукою в попередніх їх правах і привілеях, які їм надані були королями польськими та великими князями литовськими, і тих їх прав і вольностей порушувати нічим не веліли своїми старшими за своїм попередніми правами, а наші царської величності бояри і воєводи в ті їх військові суди втручатися не будуть. А число війська запорозького ми вказали за їх же чолобиттям визначити спускового 60 000 завжди повне. А якщо з божої волі смерть настане гетьмана, то ми, великий государ, дозволили Війську Запорозькому обирати гетьмана за попередніми їх звичаями самим проміж себе. А кого гетьманом оберуть, про те писати нам, великому государеві, а також тому новообраному гетьманові на підданство і на вірність віру нам, великому государеві, учинити при кому ми, великий государ, укажемо, а при булаві гетьманській староству Чигиринському з усіма його приналежностями, які перед цим при ньому були, ми указали бути по-давньому. Також і маєтків козацьких і земель, які вони мають для пожитку, відбирати в них і у вдів, що після козаків залишилися, а дітей не веліли, а бути їм за ними, як і раніше.

1.3 тексту документа наведіть фактичні дані, які свідчать про набуття запорозькими козаками прав і привілеїв ще за довго до переходу їх під покровительство російського царя.

2. Визначить з документа окремо політичні й економічні права і привілеї, які закріплювалися за Військом Запорозьким жалуваною грамотою російського царя.

3. Висловіть власне ставлення до думки висловленої автором відеоролика.

1. _____

2. Опрацюйте історичне джерело та дайте відповідь на запитання.

Основні положення Гадяцького договору.

- Україна в складі Брацлавського, Київського, Чернігівського воєводств під назвою “Руське князівство” разом з Польським королівством і ВКЛ входила до “єдиної і неподільної Речі Посполитої” на рівних правах;
- влада гетьмана визнавалася довічною, а по його смерті стани українського суспільства обирали чотирьох претендентів, з-поміж яких король призначав нового гетьмана;
- утворювалися місцеві органи влади за польським зразком;
- відновлювалися суд і судочинство а також адміністративно-територіальний устрій, що існували до 1648 року;
- Руське князівство не мало прав на самостійні зносини з іншими державами;
- сенаторські посади мали обіймати особи православного віросповідання;
- дозволялося відкрити окремий монетний двір для карбування грошей із зображенням спільного короля;
- кількість збройних сил мала становити 60 тис. козаків і 10 тис. найманців;
- відновлювалося велике землеволодіння, кріпацтво, усі повинності які існували до 1648 р.;
- козацтву гарантувалися давні права та привілеї , а по 100 козаків з кожного полку, за поданням гетьмана, отримували від короля шляхетство;
- на території Руського князівства скасовувалася церковна унія, проголошувалася свобода православного та католицького віросповідання, православному митрополиту і 5 владикам надавалися постійні місця в спільному сенаті Речі Посполитої;
- польські і литовські війська не мали права перебувати на території Руського князівства, за винятком надзвичайних ситуацій, але ва такому разі вони переходили в підпорядкування гетьмана;
- окремим пунктом оговорювалося існування двох університетів: Києво-Могилянської академії, урівняної в правах з Краківською, і новоствореної вищої школи зі статусом університету;
- по всій території держави дозволялося засновувати колегії та гімназії з правом викладання по-латині;
- проголошувалася повна свобода друку (у тому числі в питаннях, дотичних релігії), аби друкована продукція не містила випадів проти особи короля.

1). Коли і між якими країнами був підписаний цей договір?

2). Які пункти угоди ви вважаєте вигідними для України?

3). Спрогнозуйте, як на вашу думку, склались подальші українсько-московські взаємовідносини?

1)

2)

3)

3. Опрацюйте історичне джерело, перегляньте навчальний відеоролик (Додаток К <https://www.youtube.com/watch?v=qHTUI73vi6I> Козацька звитяга - 2. Випуск №30 (65). Історія. Руїна.) та дайте відповідь на запитання.

М. Аркас про Дем'яна Многогрішного

«Недовге гетьманування Многогрішного позначилося тим, що за його заведено особний полк із козаків, котрий прозвали «компанійським». Полк сей мав наглядати за тим, щоб поспільство не приставало самовільно у козаки та ще щоб заздальгідь гасити у самому початку, як де прокинеться якесь... повстання або що... У травні місяці 1670 року, на

прохання гетьмана, цар прислав до нього стрільців, яких той мусив держати своїм коштом. Вигадав се Многогрішний для своєї безпеки, бо знав, що його не люблять і почував себе дуже небезпечним на своїй посаді. А московському урядові се було й на руку: він таким побитом мав при боці гетьмана — повсякчас свого доглядача. З того часу сю сторожу становлено було до кожного гетьмана. У тому ж таки році Многогрішний, з дозволу царя, переніс свою столицю з Гадяча у Батурин...

Многогрішного не любила старшина... А через усе те сипалися, як з решета, доноси на гетьмана у Москву... До того ще й гетьман сам не вмів показати з себе дуже улесливого і як чоловік нервовий, а часом без міри запальний, не вмів здержувати свої поривання і вихоплювався перед московськими воєводами та послами з чимось таким, що тільки шкодило йому самому». (Козацькі ватажки та гетьмани України. — Львів, 1991 - С. 91–92)

Завдання

1. За яких обставин гетьманська булава на Лівобережжі дісталася Дем'яну Многогрішному?
2. Охарактеризуйте основні напрямки його діяльності на посаді гетьмана.
3. Дайте оцінку Глухівським статтям.
4. Дайте власну оцінку періоду Руїни.

1. _____

2. _____

4. _____

Практичне заняття №9

Позначити на контурній карті регіони, що в XVIII ст. зберігали ознаки української державності (територію Гетьманщини, Нової Січі, Слобідської України), землі України, які потрапили до складу Російської імперії та Австрійської монархії внаслідок російсько-турецьких воєн, поділів Речі Посполитої, ліквідації Кримського ханства;

1. Використовуючи карту атласу «Гетьманська Україна Кирила Розумовського 1750 – 1764 рр.. Ліквідація царизмом автономного устрою України 1765 – 1782 рр.» (Додаток Л), виконайте наступні завдання:

1). Різними кольорами зафарбуйте території:

- Гетьманщини та Запоріжжя, на які поширювалась влада гетьмана К.Розумовського;
- Слобідської України за станом на кінець XVIII ст.:

- передані 1746 року царським урядом від Запоріжжя до Землі Донського війська.

2). Проведіть межі і підпишіть адміністративні одиниці військових поселенців, що їх було створено царським урядом.

3). Позначте межі полків, підпишіть столицю К.Розумовського та центри полків.

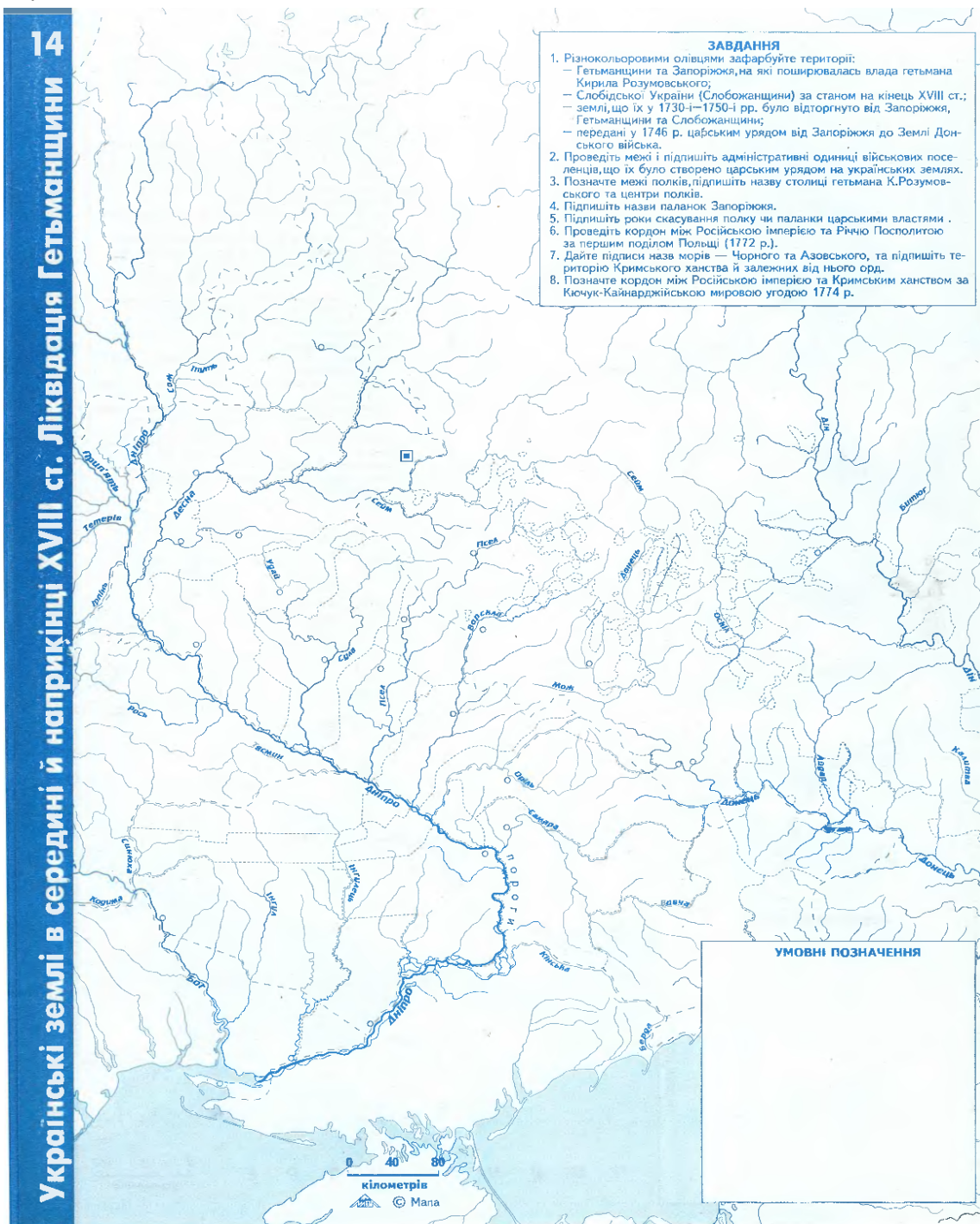
4). Підпишіть назви паланок Запоріжжя.

5). Підпишіть роки скасування полку чи паланки царськими властями.

6). Проведіть кордон між Росією та Річчю Посполитою за умовами I поділу Польщі 1772р..

7). Дайте підписи назв морів – Чорного та Азовського, та підпишіть територію Кримського ханства та назви залежних від нього орд.

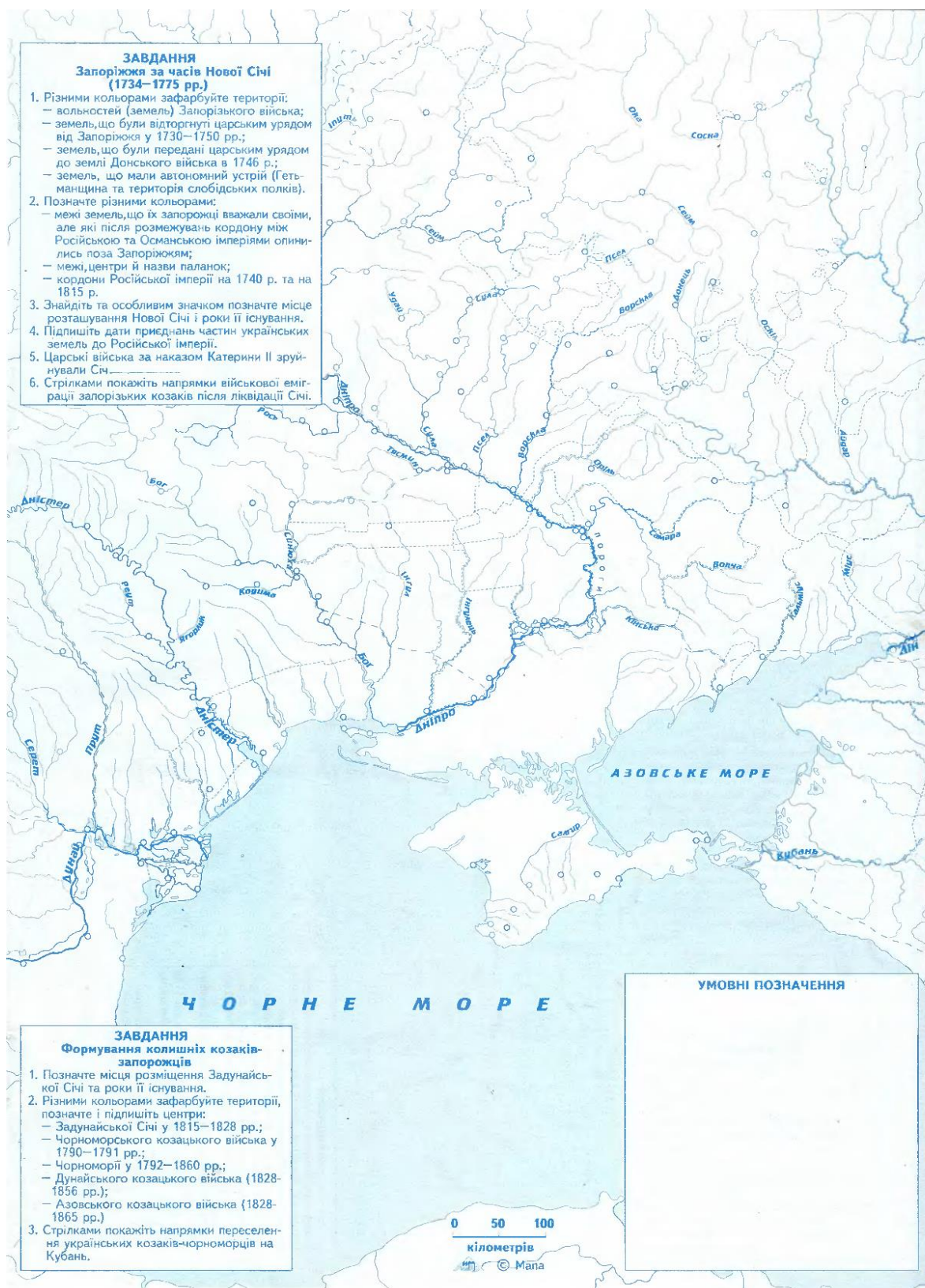
УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

2. Використовуючи карту атласу «Гетьманська Україна Кирила Розумовського 1750 – 1764 рр.. Ліквідація царизмом автономного устрою України 1765 – 1782 рр.» (Додаток Ж), виконайте наступні завдання:

- 1). Позначте місце розташування Задунайської Січі та роки її існування.
- 2). Різними кольорами зафарбуйте території, позначте та підпишіть центри:
 - Задунайської Січі 1815 – 1826 рр.;
 - Чорноморського козацького війська у 1790 – 1791 рр.;
 - Чорноморії у 1792 – 1860 рр.;
 - Дунайського козацького війська (1828 – 1856 рр.);
 - Азовського козацького війська 1828 – 1865 рр..
- 3). Стрілками покажіть напрямки переселення українських козаків-чорноморців на Кубань.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

ПАМ'ЯТКИ УЧНЯМ ДЛЯ РОБОТИ ЗІСТОРИЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

«Пам'ятка як працювати з історичною картою»

- 1. Прочитайте назву необхідної карти.**
- 2. Карта починається з, так званої, легенди - таблички в нижній її частині, яка містить умовні позначки. Познайомтеся з кожним умовним знаком легенди, прочитайте його.**
- 3. Знайдіть на карті умовні позначки, зазначені в легенді, докладніше зупиніться на тих, які вам необхідні при вивченні конкретного питання.**
- 4. Показуючи на карті місто, селище, обов'язково назвіть його місцезнаходження (наприклад, місто Київ у X ст. знаходилося на правому березі р. Дніпро в центральній його течії).**
- 5. Недостатньо показувати кордони держави (або територію розселення народів), їх потрібно описувати. Треба називати річки, моря, гори, які служили природним кордоном.**
- 6. Перед роботою з настінною картою добре вивчіть таку саму карту в атласі, підручнику або посібнику. Знайдіть усю інформацію, яка вас цікавить.**
- 7. При роботі з настінною картою необхідно стояти ліворуч від карти, у правій руці тримаючи указку.**

«Пам'ятка як працювати з пам'яткою фольклору – як джерелом інформації»

- 1. Уважно прочитайте текст джерела історичної інформації.**
- 2. Визначте, яким народом складений текст джерела і до якої групи населення належать головні персонажі.**
- 3. Встановіть час появи даного джерела. Як можна охарактеризувати той історичний період, коли було складене джерело? Що ви про нього знаєте?**
- 4. Визначте, про яку конкретну історичну особу або подію йде мова в тексті джерела?**
- 5. Наскільки правдиво в джерелі висвітлені історичні події? Спробуйте довести свої міркування. Знайдіть у тексті ті місця, що допоможуть аргументувати вашу думку.**
- 6. Що є нереальним в тексті джерела? З якою метою, на ваш погляд, автор (автори) вдалися до вигадки?**
- 7. Чим дане джерело інформації збагатило ваші знання?**
- 8. На які міркування наштовхує вас зміст даного джерела? Які висновки можна зробити?**

«Пам'ятка як вивчати діяльність історичного діяча»

- 1. Про кого йдеться?**
- 2. Коли і в якій країні жив історичний діяч?**
- 3. Які його риси характеру та погляди відомі?**
- 4. З чим пов'язана основна діяльність цієї історичної особи? До яких історичних подій вона причетна?**
- 5. Які вчинки і дії цієї особи відомі?**
- 6. Яким є ваше ставлення до цієї історичної особи?**

«Пам'ятка як вивчаючи матеріал про історичні події та явища»

- 1. Що відбулося?**
- 2. Де і коли це сталося?**
- 3. Хто, на вашу думку, брав участь у цих подіях? Чи всіх учасників названо?**
- 4. Яких груп людей у суспільстві стосуються дані події та явища?**
- 5. Які причини цієї події?**
- 6. Які наслідки події можна визначити?**
- 7. Чи це поодинокі подія? Чи одна з багатьох подібних?**
- 8. Яке історичне явище відображає ця подія (разом з іншими, подібними до неї)?**

«Пам'ятка як працювати з історичним документом»

- 1. З'ясуйте походження документа.**
- 2. Хто його автор.**
- 3. За яких історичних обставин він з'явився?**
- 4. Що являє собою документ за змістом і формою (опис історичної події сучасником, оцінка події істориком, законодавчий акт тощо).**
- 5. З'ясуйте, яке завдання до документа ви повинні виконати і що для цього потрібно.**
- 6. Прочитайте текст документа, визначте значення понять і термінів, що містяться в ньому.**
- 7. Висловіть власну думку щодо даного історичного документа.**

«Пам'ятка для характеристики історичного діяча»

- 1. Встановіть, коли та в якій країні жив історичний діяч. Укажіть історичні умови, на тлі яких він розгортав свою діяльність.**
- 2. Опишіть його зовнішність, характер. Що, на вашу думку, вплинуло на формування його особистості? Які його вчинки варто наслідувати, а які ви не схвалюєте?**
- 3. Інтереси якої суспільної верстви він виражав?**
- 4. Назвіть основні наслідки його діяльності.**
- 5. Дайте оцінку його діяльності. Як ви ставитеся до засобів, якими він прагнув досягти мети?**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баханов К.О. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України – К.: Генеза, 1996.
2. Бурнейко І. О., Наумчук О. В., Крижановська М. Є., Штанько О. Ф.. Книга для вчителя до курсу "Історія України. 8 клас" Розробки уроків. – Тернопіль. Астон. – 2017
3. Власов В. С., Кожум'яка О. Л., Островський В. В.. Історія України. 8 клас: Книжка для вчителя. – Мандрівець, 2010.
4. Гісем О.В. Історія України 8 клас – Харків: Ранок, 2016.
5. Історія України. 8 клас. Розробки уроків (до підр. Гісема, Мартинюка). – Ранок, 2008.
6. Історія України. Всесвітня історія 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804
6. Камбалова Я. Методичні аспекти створення навчально – методичного комплексу з історії. / Історія в школах України. – 2009 - №5.
7. Кульбаба Л.М. Ігрові креативні технології на уроках історії в 12 річній школі. Розробка уроків. – Хмельницький, 2007.
8. Контурні карти. Історія України. 8 клас. – Мапа, 2013.
9. Атлас. Історія України 8 клас. – Мапа, 2013.
10. https://www.youtube.com/watch?v=90WSRSy_lms
11. https://www.youtube.com/watch?v=-mxLcgfhk_U&t=61s
12. https://www.youtube.com/watch?v=qL1Vg0F_qcw&t=10s
13. <https://www.youtube.com/watch?v=cb81cNzlLsA>
14. <https://www.youtube.com/watch?v=k9bdARLfwzw>
15. <https://www.youtube.com/watch?v=qHTUI73vi6I>